

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Nuray DEMİR ÖZTÜRK

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Balıkesir/TÜRKİYE
demirnurayozturk@gmail.com

ORCID

**II. BAYEZİD DÖNEMİNİN
BAŞLANGICINDAN III. MURAD
DÖNEMİNİN SONUNA KADAR
OSMANLI SULTAN VE ŞEHZADELERİNE
İTHAFEN YAZILMIŞ TIP YAZMALARİ**

MEDICAL MANUSCRIPTS WRITTEN
DEDICATED TO THE OTTOMAN
SULTANS AND PRINCES FROM THE
BEGINNING OF THE PERIOD OF
BAYEZİD II TO THE END OF THE PERIOD
OF MURAD III

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 05.04.2024
Kabul Tarihi: 04.05.2024
Yayınlanma Tarihi: 30.09.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 05.04.2024
Accepted Date: 04.05.2024
Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Demir Öztürk, Nuray. "II. Bayezid Döneminin Başlangıcından III. Murad Döneminin Sonuna Kadar Osmanlı Sultan ve Şehzadelerine İthafen Yazılmış Tıp Yazmaları". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîri Özel Sayısı, (Eylül 2024), 687-713.

Demir Öztürk, Nuray. "Medical Manuscripts Written Dedicated to the Ottoman Sultans and Princes from the Beginning of the Period of Bayezid II to the End of the Period of Murad III". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîri's Death, (September 2024), 687-713.

10.28981/hikmet.1465446

Dr. Öğr. Üyesi Nuray DEMİR ÖZTÜRK

**II. BAYEZİD DÖNEMİNİN BAŞLANGICINDAN III. MURAD DÖNEMİNİN SONUNA
KADAR OSMANLI SULTAN VE ŞEHZADELERİNE İTHAFEN YAZILMIŞ TIP
YAZMALARI***

MEDICAL MANUSCRIPTS WRITTEN DEDICATED TO THE OTTOMAN
SULTANS AND PRINCES FROM THE BEGINNING OF THE PERIOD OF BAYEZİD II TO
THE END OF THE PERIOD OF MURAD III

ÖZ

Osmanlı sultan ve şehzadeleri devletin kuruluşundan itibaren edebî, tarihî, kültürel ve bilimsel faaliyetlere ilgi göstermiş ve bu faaliyetleri gerçekleştirenleri teşvik etmiştir. Bu doğrultuda birçok müellif, mütercim, şarih ve hatta müstensih onların beğenisini ve himayesini kazanmak amacıyla eserler kaleme almıştır. Bu çalışmada da II. Bayezid döneminden III. Murad dönemine kadar sultan ve şehzadelere ithafen kaleme alınan telif, tercüme veya şerh özelliği gösteren tıp konulu Arapça, Farsça ve Türkçe eserler ile bu eserlerin ulaşılabilen bütün nüshaları incelenmiştir. İnceleme yapılırken ilk olarak eser ve müellifi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Ardından eserlerin yurtiçi ve yurtdışında olmak üzere çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshalarının her birine ulaşılarak bu nüshaların hangi yılda, kim için, kim tarafından kaleme alındıkları, varak ve satır sayıları, nüshalar arasındaki farklılıklar, varsa nüshanın madalyonlu ya da şemseli olma özelliğine değinilmiştir. Bu bilgilerin dışında nüshaların kime ya da kimlere ithaf edildikleri hakkında ayrıntılı değerlendirmeler yapılmış, böylece hem nüsha bazlı himaye hem de arz-talep ilişkisi belirlenmiştir. Ayrıca nüshalar hakkında bilgi verilirken bu zamana kadar yapılan araştırmalarda bu eserler ve nüshalar hakkındaki yanlışlıklar ve eksiklikler de giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı Osmanlı sultan ve şehzadeleri için hazırlanmış telif, tercüme veya şerh özelliği gösteren tıp eserlerinden hareketle onların ilme, kültüre ve dile katkılarını ortaya çıkarıp bu alanda yapılan çalışmalarda eksik ve yanlışlıkları da gidermektir.

Anahtar Kelimeler: Tıp Yazmaları, İthaf, Himaye, Nüsha, Sultanlar Ve Şehzadeler.

ABSTRACT

Ottoman sultans and princes have shown interest in literary, historical, cultural and scientific activities since the establishment of the state and encouraged those who carried out these activities. In this regard, many authors, translators, commentators and even copyists have written works in order to gain their appreciation and protection. In this study, Arabic, Persian and Turkish works on medicine, which were written as copyrights, translations or commentaries dedicated to the sultans and princes from the reign of Bayezid II to the reign of Murad III, and all accessible copies of these works were examined. While examining, firstly, brief information about the work and its author was given. Then, each of the copies of the works in various libraries at home and abroad was accessed, and the year in which these copies were written, for whom and by whom, the number of folios and lines, and if there were any differences between the copies, whether the copy had a medallion-ornament, were mentioned. Apart from this information, detailed evaluations were made about who or to whom the copies were dedicated, thus both copy-based patronage and the supply-demand relationship were determined. In addition, while providing information about the copies, an attempt has been made to eliminate the inaccuracies and deficiencies about these works and copies in the research carried out so far. The aim of the study is to reveal their contributions to science, culture and language, based on the medical works prepared as copyrights, translations or commentaries prepared for the Ottoman sultans and princes, and to eliminate the deficiencies and errors in the studies carried out in this field.

Keywords: Medical Manuscripts, Dedication, Patronage, Copies, Sultans And Princes.

* Bu makale Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından BAP-23-1004-004 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Giriş

Osmanlı sultan ve şehzadelerinin himayelerinde eserlerin tercüme, telif ve şerh edilmesi geleneği I. Murad döneminde başlamıştır (Yazar, 2011, 135) Emir Süleyman (Karavelioğlu, 2017, 391-448), Çelebi Sultan I. Mehmed, II. Murad (Azamat, 1996) dönemlerinde kültürel ve bilimsel faaliyetlerin artması ve bilhassa Fatih Sultan Mehmed döneminde himaye geleneğinin kurumsal bir hal almasıyla birlikte tercüme, telif ve şerh edilen eserlerin hem sayılarında hem de niteliklerinde büyük değişimler yaşanmıştır (Demir Öztürk, 2023, 957-977).

Fatih Sultan Mehmed devrinin kültürel birikimini devralan II. Bayezid ise (ö.1512) şehzadelikten itibaren meşhur bilginleri etrafında toplamış ve bu dönemde kendisine birçok eser sunulmuştur (Turan, 1992, 5/234-238). II. Bayezid'in ilim ve kültür hayatına büyük önem verdiğini, dönemdeki âlim, şair ve sanatkarları birçok caizeler ile takdir ettiğinden anlayabiliriz (Erünsal, 1981, 303-342; Emecen, 2011, 48). Sultan'ın 1503-1511 yılları arasında muhtelif kişilere verdiği hediyelerin ve ihsanların isimlerinin yer aldığı *İn'amât Defteri*'nde (Açıkgöz, 1996) ve saray kitapçısı el-Atûfi'nin kaleme aldığı II. Bayezid devri saray kitaplığının listesinde Sultan'ın farklı ilimlere olan ilgisini takip etmek mümkündür (Necipoğlu vd. 2019). Ayrıca bu listede tıp konulu birçok eser de bulunmaktadır (Varlık, 2019, 2/527-555).

II. Bayezid'in tıbbı olan ilgisi Amasya valiliği döneminde başlar, bu dönemden itibaren birçok tıp eseri kendisine takdim edilmiştir. Şerefeddin Sabuncuoğlu tarafından kaleme alınan *Tercüme-i Akkradin-i Harzemsâhî* ve yine Sabuncuoğlu'nun öğrencisi Muhyiddin Mekki'nin kaleme aldığı *Nazmü't-Teshîl* isimli eserler II. Bayezid'in şehzadelik döneminde kendisine sunulmuştur. Yine İbrâhîm b. Abdullah el-Cerrâh'ın *Alâim-i Cerrâhîn*'i, Ahî Çelebi'nin *Risâle-i Hasât el-Kilyateyn ve'l-Mesâne*'si ve el-Atûfi'nin *Zuhrü'l-Atşân* isimli eserleri Türkçe olarak kaleme alınan ve II. Bayezid'e sunulan eserlerdir. Bunların dışında Sultan'a Arapça eserler de ithaf edilmiştir. Bunlar, el-Tunisî'nin *el-İs'âd ve'l-İmdâd li-Masâlihi'l-Enfûs ve'l-Ecsâd 'ani'l-Basâ'it ve'l-Mürekkebât*'ı ve *Tahzîbü't-Tahzîb ve La'mati't-Tabîbi'l-Arîb*'i, İbnü'l-Mutatabbîb'in *Şerh Teşrihi Kânunçe li'l-Çağminî*'si, el-Müneccim'in *Kitâbu'l-Cevher fî Hıfzî's-Sıhha*'sı, el-Kuraşî'nin *Şeceretü't-Tıbb*'ı, Ahî Çelebi'nin *Şerh-i Kânunçe li'l-Çağminî*'si ve el-Atûfi'nin *Ravzatü'l-İnsân fî Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân*'ıdır. Sultan'a sunulan Farsça tek eser ise Hatâyî-i Mâzenderânî'nin kaleme aldığı *Risâle-i Teşhîsiyye fî't-Tıbb*'tır.

Sultan II. Bayezid zamanında yazılmış bazı tıp yazmalarında sultanla birlikte sancağa çıkmış bazı şehzadelere (Ahmed, Korkut) de ithaf vardır. Örneğin, iki nüshası bulunan *Kitâbu'l-Cevher fî Hıfzî's-Sıhha* isimli eserin bir nüshasında Şehzade Ahmed'e diğer nüshasında da II. Bayezid'e ithaf vardır. Ayrıca bu şehzadeler için müstakil olarak yazılmış eserler de mevcuttur. Örneğin, el-Amâsî Arapça olarak yazdığı *Havasü'l-Edviyeti'l-Müfredde*'yi Amasya valisi olduğu dönemde Şehzade Ahmed'e (ö. 1513); Deli Birâder de bahnâme

türündeki *Dâfiu'l-Gumûm ve Râfiu'l-Hümûm*'u Şehzade Korkut'a (ö. 1513) sunmuştur.

II. Bayezid'den sonra tahta geçen Yavuz Sultan Selim (ö.1520) ilim öğrenmeye meraklı, şairlere ve âlimlere hususî meclislerinde yer veren, savaşırlara gidış ve dönüşlerinde bile seyyar kütüphanesini yanında bulunduran, bilgilerini çoğu zaman hocaları ile mütalaa eden bir sultandır (Yağcı, 2014, 52). Zenbilli Ali Efendi, Kemalpaşazâde, İdrîs-i Bitlisî gibi dönemin âlimlerine verdiği değer, sohbet meclislerinde onları takdir etmesinden anlaşılabilir (Emecen, 2011, 100). Kendisine coğrafi, dinî-ahlakî, edebî, tarihî ve tabii ilimlere ait pek çok eser sunulmuştur. Bu eserlerden tıbbâ dair olanı dönemin önemli âlimlerden *İdrîs-i Bitlisî*'nin veba konusunda kaleme aldığı *Risâlatu'l-İbâ'an Mevâki' el-Vebâ'* dır.

Yavuz Sultan Selim'in tek varisi olarak tahta geçen Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 1566), *Süleymannâmeler*de ve *şehnâmeler*de gazi sultan, âdil hükümdar, İslamın savunucusu, edebiyat ve sanat hamisi imajıyla övülmüştür (Emecen, 2010, 38/62-74; Çelebioğlu, 1994). Kanûnî; Kemalpaşazâde, Ebüssuûd Efendi, Celâlzâde Mustafa gibi döneminde yaşayan âlimleri himaye etmiş ve huzurunda yaptırdığı ilmî tartışmalara katılanlara yüklü miktarlarda caizeler vermiştir (Erünsal, 1984, 1-17; Emecen, 2011, 160). Saltanatı boyunca onun adına pek çok eser telif ve tercüme edilmiş, ayrıca onun için yazılan tarihler *Süleymannâme* adıyla anılmıştır (Emecen, 2011, 160). Sultana ikisi Türkçe biri Farsça olmak üzere üç tane tıp eseri ithaf edilmiştir. Bunlardan Türkçe olanlar Ebülfazl Mehmed Efendi'nin *Kânûn el-İlâc ve Şifâ el-Emrâz li-Küllî Mizâc*'ı ve Mahfî-i Gîlânî'nin *Terceme-i Risâle-i Çûb-ı Çîmî*'sidir; Farsça olan ise el-Kazvî'nin *Nasîhat-nâme*'sidir. Ayrıca bu dönemde Kanûnî'nin oğlu Şehzade Mustafa için hocası Gelibolulu Sürûrî, İbnü'n-Nefs'in meşhur eseri *Mûcez*'i Türkçe şerh ederek *Şerh-i Mûcez fi't-Tıbb* ismiyle Şehzade'ye sunmuştur.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın uzun saltanat yıllarından sonra tahta geçen oğlu II. Selim (ö.1574) dönemin kaynaklarına göre eğlenceye meyilli, âlim ve şairlerin çevresinde bulunmasından hoşlanan, gösteri erbabını yanından eksik etmeyen, musikiyi seven, âlicenap bir sultandır (Emecen, 2011, 36). Kara Fazlî, Münşî Bâlî Çelebi, Meşâmî, Ulvî, Hâtemî, Kâsımî, Firâkî ve hocası Ataullah Efendi gibi şair ve âlimlere sancak beyliği zamanından itibaren hürmet gösterip itibar etmiştir (Emecen, 2009, 36/ 414-418). Devrinde II. Selim'e beş tane tıp eseri sunulmuştur. Bunlardan üçü Türkçe, ikisi Arapçadır. Nidâî'nin kaleme aldığı *Dürr-i Manzûm*, *Menâfi'ü'n-Nâs* ve *Rebî'ü's-Selâme* isimli eserler Türkçe; el-Kâzî'nin *Hıfzıssıhha li-Bedeni'l-İnsân* ve el-Cîlânî'nin *Risâle fi Hıfzi's-Sıhha* isimli eserler ise Arapçadır.

II. Selim'den sonra tahta geçen III. Murad (ö.1595) tarihe, tasavvufa, astronomiye, ilm-i firasete, edebiyata meraklı bir sultandır. Kendi döneminde birçok eserin telif, tercüme ve şerh edilmesini teşvik etmiştir. Kitaplara meraklı olan Sultan'ın resimli yazmalarda tasvir edilmiş bir kütüphanesi de mevcuttur

(Öztürk, 2021, 609-687). Birçok konuda olduğu gibi tıp alanında da Sultan'a sunulmuş çeşitli eserler bulunur (Öztürk, 2024, 291-377). Gelibolulu Mustafa Âlî, Sultan'ın şehzadelîği döneminde Türkçe olarak kaleme aldığı *Râhatü'n-Nüfûs'u*, el-Gîlânî ise baha dair Farsça olarak kaleme aldığı *Tezkiretü's-Şehvât fi Tabsiratü'l-Lezzet'i* III. Murad'a sunmuştur. Hasan b. Abdurrahman Efendi ise Sultan'ın emri doğrultusunda ve Hoca Sâdeddin Efendi'nin gözetiminde İbn-i Kütbî'nin meşhur tıp eserini *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesau't-Tabîbe Cehlulu* adıyla tercüme etmiştir.

Çelebi Sultan I. Mehmed'le başlayan sultanların kütüphaneleri için yazılmış madalyonlu eser geleneği en fazla madalyonlu eserin kaleme alındığı Fatih Sultan Mehmed döneminden sonra da devam etmiştir (Komisyon, 2022). el-Kuraşî'nin *Seceretü't-Tıbb* isimli eseri II. Bayezid, el-Atûfî'nin *Ravzatü'l-İnsân fi Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân* isimli eseri Kanûnî Sultan Süleyman ve yine el-Atûfî'nin bir diğer eseri olan *Zuhrü'l-'Atşân* Pargalı İbrahim Paşa'nın şahsî kütüphaneleri için hazırlanmış madalyonlu eserlerdir. el-Gîlânî'nin *Tezkiretü's-Şehvât fi Tabsiratü'l-Lezzet* isimli eseri ise şemseli olup III. Murad'ın mütalaası için hazırlanmıştır.

Müellif veya mütercimlerin birden fazla haminin arz ve talepleri doğrultusunda eserlerinin ithaf kısımlarını değiştirerek farklı hamilere sunmaları II. Bayezid devri sonrasında da yaygın bir anlayıştır. Yeni bir eser yazmaktansa var olan eserin yalnız ithaf kısmının değiştirilerek birden fazla kişiye takdimi pratik olmasının yanı sıra nüsha bazlı himayenin de varlığını ve önemini göstermektedir. Örneğin, el-Müneccim *Kitâbu'l-Cevher fi Hıfzî's-Sıhha* isimli eserini hem II. Bayezid'a hem de Şehzade Ahmed'e sunmuştur. el-Atûfî kaleme aldığı *Ravzatü'l-İnsân fi Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân* ile *Zuhrü'l-'Atşân* isimli eserlerinin ithaf kısmını değiştirmek suretiyle aynı eseri hem II. Bayezid'a hem Kanûnî Sultan Süleyman'a hem de Pargalı İbrahim Paşa'ya ithaf etmiştir. Nidâî'nin *Dürr-i Manzûm*'unda da benzer bir durum söz konusudur; aslında II. Selim adına yazılan bu eserin bir nüshasında da Sahip Giray'a ithaf vardır.

Sultanlara ithaf edilen eserlerin konuları birbirinden farklılık gösterir. Müellifler, sultanların ilgileri ve ihtiyaçları doğrultusunda eser kaleme almışlar ya da tercüme etmişlerdir. II. Bayezid'e ithaf edilen eserlerde genel tıp, ilaç terkipleri, müfred devalar, böbrek hastalıkları ve cerrahî konular ön plana çıkarken Yavuz Sultan Selim'e veba; Kanûnî Sultan Süleyman'a genel tıp, veba, tıbb-ı nebevî ve bitkiler hakkındaki konuları ihtiva eden eserler sunulmuştur. II. Selim'e tıbbı dair genel konular ve veba hakkında eserler ithaf edilirken III. Murad'a müfred devalar ile özellikle bahname türünde eserler takdim edilmiştir.

Sultanların ilgileri ve ihtiyaçları dışında toplumun genelini ilgilendiren olaylar da tıp eserlerinin konusunu oluşturur. Örneğin, on altıncı yüzyılda etkisini gösteren veba salgını bu dönemde kaleme alınan eserlere yansımıştır. Gerek telif gerekse tercüme edilen birçok eser, vebadan doğrudan ya da dolaylı olarak bahsetmiştir. On altıncı yüzyılın başında İdrîs-i Bitlisî çıktığı hac

yolculuğundan dönerken Mısır'a veba salgınından dolayı uğramadığını veba hakkında yazdığı eserinin mukaddimesinde belirtmiş ve İstanbul'a döndükten sonra da *Risâlatu'l-İbâ 'an Mevâki' el-Vebâ'yı* yazarak Yavuz Sultan Selim'e ithaf etmiştir. Yine dönemin önemli isimlerinden biri olan el-Kazvîni, bulaşıcı hastalıklar ve veba üzerine Farsça kaleme aldığı *Nasihat-nâme'yi* Kanûnî'ye ithaf etmiştir. Osmanlı sahasında veba konulu Türkçe olarak telif edilen ilk eser ise Nidâî'nin *Rebî'ü's-Selâme*'sidir. Kısa fakat faydalı bilgilerin bulunduğu eserde veba, veba salgını, vebanın belirtileri, tedavisi, vebaya faydalı ya da zararlı olan yiyecek, içecek ve durumlardan bahsedilmiştir. II. Selim'e ithaf edilen eser, on altıncı yüzyılda imparatorluk topraklarında da geniş bir yayılma alanı bulmuştur ve vebanın etkisini görmek açısından önemlidir.

Tercüme veya telif edilen eserlerin konuları kadar yazıldıkları dil de önemlidir. II. Bayezid'e sunulan tıp eserlerinden beş tanesi Türkçe, yedi tanesi Arapça ve bir tanesi Farsçadır. Yavuz Sultan Selim'e sunulan tek eser Arapçayken Kanûnî Sultan Süleyman'a biri Farsça üçü Türkçe dört eser sunulmuştur. II. Selim'e üç Türkçe iki Arapça eser ithaf edilirken III. Murad için bir Farsça ve iki Türkçe eser kaleme alınmıştır. Sultanların telif ve tercüme eserlerin dili konusundaki takdirlerini ve teşviklerini göstermesi bakımından bu sayılar önemlidir. Fatih Sultan Mehmed döneminde tek bir Türkçe tıp eseri sultana sunulmuş olmasına karşın II. Bayezid'le birlikte yeniden Türkçe telif ve tercümeyle rağbet tıpkı Fatih dönemi öncesinde olduğu gibi artmıştır.

Sultanlara ithaf edilen tercüme ve telif eserlerin nüsha sayıları hem kendi dönemlerinde hem de daha sonraki dönemlerde eserlerin beğenildikleri ile ilgili göstergeler olabilir. Bazı eserler tek nüsha olma özelliği gösterirken bazılarının nüsha sayıları oldukça fazladır. Örneğin, saray kitapçısı olan Atûfî'nin kaleme aldığı *Ravzatü'l-İnsân fî Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân'ı*, Gelibolulu Sürûrî'nin *Şerh-i Mücez fi't-Tıbb'ı*, Nidâî'nin *Dürr-i Manzûm'u* ve *Menâfi'ü'n-Nâs'ı* yazıldıkları yüzyılda ve sonrasında birçok kez istinsah edilmiştir. Nüsha sayılarının farklılık göstermesinde eserlerin konuları, müellifin kendisi, eserin şekli (manzum-mensur olması), dili etkili olmuştur. Özellikle Nidâî'nin bahsi geçen iki eserinde bu etkileri görmek mümkündür.

1) Şerefeddin Sabuncuoğlu: *Tercüme-i Akrabadin-i Harzemşâhî*

Şerefeddin Sabuncuoğlu, *Cerrâhiyye-i İlhâniyye* isimli eserini 1465'te seksen üç, *Mücerrebname'yi* ise 1468'de seksen beş yaşındayken yazmıştır. Bu bilgilerden hareketle kendisinin 1386'da doğduğu söylenebilir (Yıldırım, 2008, 358-59). Amasya Dârüşşifâsı'nda eğitimini tamamlayan Sabuncuoğlu aynı zamanda burada on dört sene tabiplik de yapmıştır. *Tercüme-i Akrabadin-i Harzemşâhî* isimli eserini de II. Bayezid'in Amasya valisi olduğu dönemde ona ithafen kaleme almıştır. Eser, Zeyneddin Ebu'l-Fazl İsmail b. Hüseyin Cürçânî'ye ait *Zahîre-i Harzemşâhî*'nin Akrabâdîn kısmının tercümesidir, aslından farklı olarak Sabuncuoğlu yirmi dokuz ve otuz üçüncü bapları eklemiştir (Doğan, 2009, 19). İlaç terkiplerini ihtiva eden eserde müfred devalar, macunlar, haplar,

şuruplar, gargaralar ve merhemler gibi birçok konu hakkında bilgi verilir (Doğan, 2009, 23).

Eserin bilinen beş nüshası vardır. Bu nüshalar içerisinde en erken tarihli TSMK A. nr. 2124'te kayıtlı olan nüshadır. Eserin bütün nüshalarında Şehzade (II.) Bayezid'e ithaf vardır. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'*nde, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi nr. 467'de eserin bir nüshasından daha bahsedilir. Fakat bu nüsha Sabuncuoğlu'nun *Mücerrebname'sine* aittir (İhsanoğlu vd., 2008, 58-60). Eserin *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'*nde yer almayan bir diğer nüshası da Milli Kütüphane A. 8522'de (v. 127, 23 s.) kayıtlıdır. Şehzade (II.) Bayezid'e ithafın bulunduğu nüsha 21 Safer 1094/19 Şubat 1683 tarihinde istinsah edilmiştir ve müstensihisi belli değildir.

2) Hatâyî-i Mâzenderânî: *Risâle-i Teşhîsiyye fi't-Tıbb*

Risâle-i Teşhîsiyye fi't-Tıbb isimli eserin bilinen tek nüshasında müellif kendi adının Hüsâm b. Şemseddîn el-Hatîbî el-Hüseynî el-meşhûr Seyyid Hatâyî-i Mâzenderânî olduğunu söylemiştir. Yine eserin mukaddimesinde II. Bayezid döneminde İran'dan gelerek Osmanlı sarayına intisap ettiğini ve Sultan'ın çevresinde birçok hekimin bulunduğunu kendisinin ise onlardan farklı olarak nabız ve karure (idrarin incelenmesi) hakkında bir eser yazarak Sultan'a sunmak istediğini belirtmiştir. Farsça olan eser bir mukaddime iki bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. İlk bölüm idrar hakkında olup on dokuz fasıldır; ikinci bölüm nabız hakkında olup altı fasıldır.

Eserin müellif hattıyla Sultan II. Bayezid'e ithafen yazılmış nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (bundan sonra İÜNEK-) AY. nr. 321'de (v. 59b-74b, 21 s.) kayıtlıdır. Yazmanın ferağ kaydında eserin 12 Şevval 889/2 Kasım 1484'te bitirildiği yazılıdır.

3) Muhammed b. Lutfullah el-Amâsî: *Havasü'l-Edviyeti'l-Müfrede*

II. Mehmed döneminde yaşayan ve Amasyalı hekimlerden biri olan Muhammed b. Lutfullah, II. Bayezid'in Amasya valiliği döneminde buradaki darüşşifada hekimlik yapmış ve eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır (Kahya- Demirhan Erdemir, 2021, 152). Kahya ve Erdemir, el-Amâsî'nin *Havasü'l-Edviyeti'l-Müfrede* isimli eserini II. Bayezid'e ithaf ettiğini ve İstanbul yazma kütüphanelerinde eserin birçok nüshasının olduğunu belirtmişlerdir (Kahya- Demirhan Erdemir, 2021, 153). Ancak yaptığımız araştırmalar sonucunda eserin bilinen tek nüshasının II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'e ithaf edildiği tespit edilmiştir. Arapça olarak kaleme alınan eserde, alfabetik bir sıra ile müfred devalar hakkında bilgi verilmiş, müellif tarafından da eserin muhtasar olduğu belirtilmiştir (1b).

Eserin bilinen tek nüshası vardır. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi (bundan sonra SK-) Ayasofya nr. 3627'de (v. 48, 15 s.) kayıtlı, II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'e ithaf edilen nüsha 892/1486-1487'de istinsah edilmiştir ve müstensihisi belli değildir (İhsanoğlu vd., 2008, 86).

4) Muhammed b. Mansûr b. Mübârek el-Tunisî el-Arabî: *el-İs'âd ve'l-İmdâd li-Masâlihi'l-Enfûs ve'l-Ecsâd 'ani'l-Basâ'it ve'l-Mürekkebât*

Muhammed b. Mansûr b. Mübârek el-Tunisî el-Arabî hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Eserlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Tıbbâ dair yazmış olduğu üç eserinden ikisini II. Bayezid'e sunmuştur. *el-İs'âd ve'l-İmdâd li-Masâlihi'l-Enfûs ve'l-Ecsâd 'ani'l-Basâ'it ve'l-Mürekkebât* isimli eserinin dibace kısmında tıp hakkında genel bilgiler verilip ameli ve nazari olarak sınıflandırma yapılmıştır. Nazari kısım kendi içinde mukaddime, kaide, fasıl ve baplardan oluşmaktadır. Ameli kısımda ise mukaddime ve müdrekler vardır. Müdrekler kendi içinde kısımlara ayrılmıştır. Burada hastalıklar, ilaçlar, macunlar, merhemler hakkında bilgiler verilmiştir (İhsanoğlu vd., 2008, 88).

Eserin bilinen iki nüshası vardır. SK- Fatih nr. 3529'da ve TSMK A. nr. 1954'te kayıtlı olan nüshalar II. Bayezid'e ithaf edilmiş olup istinsah tarihleri ve müstensihleri belli değildir.

5) Muhammed b. Mansûr b. Mübârek el-Tunisî el-Arabî: *Tahzîbü't-Tahzîb ve La'mati't-Tabîbi'l-Arîb*

el-Arabî'nin Arapça olarak kaleme aldığı ve II. Bayezid'e ithaf ettiği bir diğer eseri de *Tahzîbü't-Tahzîb ve La'mati't-Tabîbi'l-Arîb*'dir. Bu eser müellifin daha önce kaleme aldığı *el-İs'âd ve'l-İmdâd li-Masâlihi'l-Enfûs ve'l-Ecsâd 'ani'l-Basâ'it ve'l-Mürekkebât* isimli eserin muhtasarıdır [1b]. *Tahzîbü't-Tahzîb*'te, tıbbın ameli ve nazari bahislerinden sonra tıbbâ dair konuların açıklandığı bölümler, hastalıklar, ilaçlar ve zehirlerden bahsedilen çeşitli kısımlara yer verilir.

Eserin bilinen üç nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 88). Bu nüshalardan SK- Esad Efendi nr. 2461'de kayıtlı olan nüsha eksiktir. TSMK A. nr. 1991'de ve TSMK A. nr. 2087'de kayıtlı olan nüshalarda ise II. Bayezid'e ithaf vardır.

6) Muhyiddin Mekkî: *Nazmü't-Teshîl*

Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun öğrencisi olan Muhyiddin Mekkî hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. *Nazmü't-Teshîl*'den tıbbâ meraklı ve çalışkan bir kişi olduğunu, şiire yeteneğinin bulunduğunu öğrenmekteyiz (Kaya, 2008, 25). Muhyiddin Mekkî, *Nazmü't-Teshîl*'i II. Bayezid'in Amasya şehzadeligi esnasında kaleme alarak şehzadeye ithaf etmiştir. II. Bayezid için hazırlanan bu nüshayı Mekkî'nin hocası Şerefeddin Sabuncuoğlu istinsah etmiştir. Hacı Paşa'nın *Teshîlü's-Şifâ*'sının nazma çekilmiş hâli olan eser, üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan ilkinde tıp ilmi, ikincisinde gıdalar, şerbetler, edviyeler ve üçüncüsünde hastalıkların sebebi, belirtisi ve ilaçları anlatılmıştır (Kaya, 2008, 35).

Eserin bilinen tek nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 89). Milli Kütüphane Adnan Ötügen nr. 60'ta kayıtlı olan ve II. Bayezid'e ithafın

bulduğu nüsha Şerefeddin Sabuncuoğlu tarafından Amasya Darüşşifası'nda 871/1466-1467 yılında istinsah edilmiştir.

7) Rûhullâh b. Ahî el-Mutatabbîb: *Şerh Teşrîhi Kânunçe li'l-Çağmînî*

el-Mutatabbîb hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kendisi Çağmînî'nin *Kânunçe* isimli eserini ayrıntılı olarak şerh etmiş ve *Şerh Teşrîhi Kânunçe li'l-Çağmînî* ismini vermiştir. Bir mukaddime ve on makaleye ayrılan eserde tıbbî dair genel konular ele alınmıştır.

Eserin bilinen tek nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 91). TSMK A. nr. 2051'de kayıtlı olan ve II. Bayezid'e ithafın bulunduğu nüshanın ferağ kaydında eserin 15 Cemaziyelevvel 915/31 Ağustos 1509 tarihinde bitirildiği yazılıdır.

8) Abdurrahman b. Ebî Yûsuf el-Hâfız el-Müneccim: *Kitâbu'l-Cevher fi Hıfzî's-Sihha*

Abdurrahman b. Ebî Yûsuf, eserinin mukaddimesinde verdiği bilgiye göre devrin önemli bir müneccimi olan ve Kûçek diye bilinen Yezdanbahş'tan nücum ilmini öğrenmiş bir müneccimdi. Hipokrat, Sokrat, Galen, İbn Sinâ gibi önemli hekimlerin kitaplarını okumuş ve yine devrin önemli tabiplerinden biri olan Hekim İshak'tan da tıp tahsili görmüştür [2a-2b]. Sultan II. Bayezid'e ve oğlu şehzade Ahmed'e ithafen Arapça *Kitâbu'l-Cevher fi Hıfzî's-Sihha*'yı kaleme almıştır. Eser, on iki bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerde insan bedeninin halleri, havanın durumu, yiyecekler, içecekler, hareket, uyku ve ilaçlardan bahsedilmiştir.

Eserin bilinen iki nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 94). SK- Ayasofya nr. 3635'te bulunan nüsha II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'e; TSMK A. nr. 2010'da kayıtlı olan nüsha ise II. Bayezid'e ithafen yazılmıştır. Eserin ismi bu nüshada *Cevherü Hıfzî's-Sihha fi't-Tıbb* olarak geçer.

9) İbrâhîm b. Abdullah el-Cerrâh: *Alâim-i Cerrâhîn*

İbrâhîm b. Abdullah hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur; baba adının Abdullah olmasından ve Grekçe ile Süryaniceyi bilmesinden mühtedi olabileceği düşünülmüştür (Yıldırım, 2000, 21/ 284-285). *Alâim-i Cerrâhîn*'in mukaddime kısmında eserini II. Bayezid'in Mora seferi esnasında kaleme aldığını söylemesi onun saray cerrahı olabileceği fikrini doğurmuştur (Gürlek, 2016, 23). İbrâhîm b. Abdullah, *Alâim-i Cerrâhîn*'in yazılışı ile ilgili Mora seferi sırasında Modon kalesinde Yunanca-Süryanice yazılmış *Çindâr* isimli bir kitap bulduğunu ve bu eseri tercüme ederek *Alâim-i Cerrâhîn*'i meydana getirdiğini söylemiştir (Gürlek, 2016, 21). *Alâim-i Cerrâhîn*, yaralar, kırıklar, çıkıklar, çeşitli hastalıklar, ilaçlar, merhemler, macunlar, müşhiller gibi farklı konuları ele alan yirmi iki bölümden oluşmaktadır. Tam bir tercüme özelliği göstermeyen eser, İbrâhîm b. Abdullah'ın tecrübelerini de ihtiva eder.

Eserin bilinen altı nüshası vardır ve tüm nüshalar II. Bayezid'a ithaf edilmiştir (İhsanoğlu vd., 2008, 96). En erken tarihli olan nüsha SK- Hekimoğlu

nr. 568'de kayıtlıdır. Bunun dışında İÜNEK- TY nr. 7147'de kayıtlı olan nüshada eserin ismi *Hazâ Kitâb-ı İbrâhîm Cerrâh-nâme-i Yûnânî* olarak geçmektedir.

10) Ahmed Hayatî b. Muhammed el-Kuraşî- *Şeceretü't-Tıbb*

Ahmed Hayatî b. Muhammed, Dımaşk'ta reisületibba görevinde bulunmuştur (İhsanoğlu vd., 2008, 97). el-Kuraşî, *Şeceretü't-Tıbb* isimli eserini II. Bayezid'e ithaf etmiştir. Eserin tamamında konular tablolar yardımıyla açıklanmıştır. Madalyonlu olan eserin dili Arapçadır.

Eserin bilinen tek nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 97). TSMK A. nr. 2045'te (v. 43, muhtelif satır) kayıtlı olan nüsha II. Bayezid'in şahsî kütüphanesi için yazılmıştır. Yazmanın ferağ kaydında eserin Cemaziyelahir 917/Ağustos-Eylül 1511 tarihinde Edirne'de yazıldığı kayıtlıdır. Nüshanın madalyonlu kısmında şu bilgiler yer almaktadır: "*haza'l-kitâb semmeytuhu bi-Şecereti't-Tıbb elleftuhu li-resmi'l-hizânetil-âmire es-sultâniyye el-hâkâniyye halefü'l-hilafeti'l-osmâniyye eyyedellâhu bi't-te'yidati's-sübhaniyye lealle en ya'rifeni es-sultân el-adil ve yeslukeni fi mesleki'l-efâdil*"¹

11) Hakîm-şâh Muhammed b. Mübârek el-Kazvînî: *Nasîhat-nâme*

Tefsir, mantık, kelam âlimi ve tabip olan el-Kazvînî, ilk eğitimini Kazvîn'de aldıktan sonra ünlü âlim Devvânî'nin yanına Şîraz'a gitmiş, burada kendini yetiştirdikten sonra Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin tavsiyesiyle (Karavelioğlu, 2020, 273-306) II. Bayezid tarafından İstanbul'a saraya davet edilmiştir. Padişah hekimi sıfatıyla I. Selim'in birçok seferine katılmış, Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında ise vefat etmiştir (Fani, 1997, 15/194-195).

el-Kazvînî, 929/1522-23'te Farsça olarak kaleme aldığı *Nasîhat-nâme* isimli eserini Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf etmiştir. Ayet ve hadislerle desteklenen eserde havanın temizliği, veba, bulaşıcı hastalıklar gibi konular ele alınmıştır; mensur olan eserde klasik Fars şairlerinin şiirlerinden de alıntılar yapılmıştır.

Eserin bilinen tek nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 104). SK- Şehid Ali Paşa nr. 2799'da kayıtlı ve Kanûnî Sultan Süleyman'a ithafın bulunduğu nüsha Mesûd b. İbrahim b. Emrullah b. Abdî b. Durmuş tarafından İstanbul'da Davud Paşa Mahkemesine yakın el-Hâc Timur Mahallesi'nde 22 Safer 1078/13 Ağustos 1667'de istinsah edilmiştir.

12) Ahî Çelebi: *Risâle-i Hasât el-Kilyateyn ve'l-Mesâne*

Kaynaklarda Ahmed veya Mahmud isimleriyle geçen Ahî Çelebi, 1432'de doğmuştur; babası Candaroğlu İsmâil Bey'e hizmet eden Tabip Kemâleddin'dir (Bayat, 1988, 1/528-529). Tıbbı dair ilk bilgileri babasından öğrenen Ahî

¹ "Bu kitabı *Şeceretü't-Tıbb* olarak isimlendirdim ve onu Osmanlı hilafetinin halefi, sultanlar hakani hazine-i amire için yazdım, Allah onu kutlu teyitlerle desteklesin, umulur ki adaletli sultan onun sayesinde beni tanırsın ve beni faziletli insanların zümresine dâhil eder."

Çelebi daha sonra devrin önemli hekimleri olan Kutbüddin ile Altunîzâde'den ders almış ve Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde hekimlik ve hekimbaşılık görevlerinde bulunmuştur.

Ahî Çelebi, II. Bayezid'e ithafen Türkçe olarak *Risâle-i Hasât el-Kilyateyn ve'l-Mesâne*'yi kaleme almıştır. Eser, böbrek taşının kimlerde olduğu, vücutta nerelerde bulunduğu, böbrek ve mesane taşları, kötü mizaç, ilaçla tedavide kullanılan yağlar, macunlar gibi konuları ihtiva etmektedir (Kahya, 1996, 293-342).

Eserin bilinen yedi nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 107). En erken tarihli nüsha SK- Bağdatlı Vehbi nr. 1491'de kayıtlıdır. II. Bayezid'e ithafın bulunduğu nüshanın istinsah tarihi 893/1487-1488'dir. Bunun dışında Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tıp nr. 298'de kayıtlı ve 28 Safer 1080/28 Temmuz 1669 tarihinde istinsah edilmiş olan nüshada eserin ismi *Kitâbu'l-Ahcâr fi'l-Mesân Yahsulî'l-İnsân* olarak geçmektedir.

13) Ahî Çelebi: *Şerh-i Kânunçe li'l-Çağminî*

Ahî Çelebi tarafından II. Bayezid'e ithafen Arapça olarak kaleme alınmış bir diğer eser *Şerh-i Kânunçe li'l-Çağminî*'dir. Eser, Mahmûd b. Ömer el-Çağmînî'nin *Kânunçe* isimli eserinin şerhidir. On makale olan *Şerh-i Kânunçe*'de makaleler kendi içinde fasıllara ayrılmıştır. Eserde tabiat kuvvetleri, teşrih, insan bedeni, nabız, baş hastalıkları, göğüs hastalıkları, iç hastalıkları, yiyecek ve içecekler olmak üzere çeşitli konular ele alınmıştır.

Eserin bilinen tek nüshası vardır. SK- Nuruosmaniye nr. 3529'da (v. 128, 21 s.) kayıtlı, II. Bayezid'e ithafın bulunduğu nüsha 2 Zilhicce 982/15 Mart 1575'te istinsah edilmiş olup nüshanın müstensihisi belli değildir. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*'nde eser sehven Türkçe olarak gösterilmiştir ancak Arapçadır (İhsanoğlu vd., 2008, 108).

14) Mevlânâ Mehmed Gazâlî (Deli Birâder): *Dâfi'u'l-Gumûm ve Râfi'u'l-Hümûm*

Mevlânâ Mehmed Gazâlî (ö.1535), Bursa'da dünyaya gelmiş ve döneminde Deli Birader lakabıyla şöhret bulmuştur, devrin âlimlerinden Muhyiddin Acemî'den ilim tahsil etmiş ve tasavvufa yönelmiştir. Deli Birader, Şehzade Korkut'un yakınlarında bulunmuş ve onun ölümünden sonra Bursa Geyikli Baba Zâviyesi şeyhliğini almıştır, çeşitli yerlerde müderris olarak da görev yapmıştır. Bir zaman sonra İstanbul'a gelen Deli Birader meşhur hamamını da bu esnada yaptırmıştır; bu hamamın yıkılması üzerine İstanbul'dan ayrılarak Mekke'ye gitmiş ve orada vefat etmiştir (Gökyay, 1994, 9/135-136).

Piyale Bey'in emriyle *Dâfi'u'l-Gumûm ve Râfi'u'l-Hümûm* isimli eseri kaleme almış ve II. Bayezid'in şehzadesi Korkut'a ithaf etmiştir. Eserini kaleme alırken *Kitâbu Reşîdü'l-Lebîb fi Mu'âşeretî'l-Habîb, Kitâb-ı Felek-i Me'ânî ve*

Hezeliyyât-ı 'Aynî ve Fuḥşıyyât-ı Gaybî, Kitâb-ı Elfiyye ve Şelfiyye isimli kitaplardan faydalanmış ve yedi bölüm üzerine oluşturduğu eserinde baha dair hikâyelere yer vermiştir (Kuru, 2000, 41). Eserin bilinen beş nüshası vardır fakat *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü*'nde eserin iki nüshasından bahsedilmiştir (İhsanoğlu vd., 2008, 114). Nüshaların çoğu on yedinci ve on sekizinci yüzyıla ait olup hepsinde Şehzade Korkut'a ithaf vardır.

DİA'da eserin İÜNEK- TY. nr. 1400'de bir nüshasının olduğundan bahsedilmektedir fakat bu nüshanın başlığında *Letâ'if-nâme* isiminde başka bir eser kayıtlıdır. *Letâ'if-nâme* başlığının üzerine "*Delü Birâder Efendinün Letâ'if-nâmesidür*" ibaresi sonradan yazılmıştır.

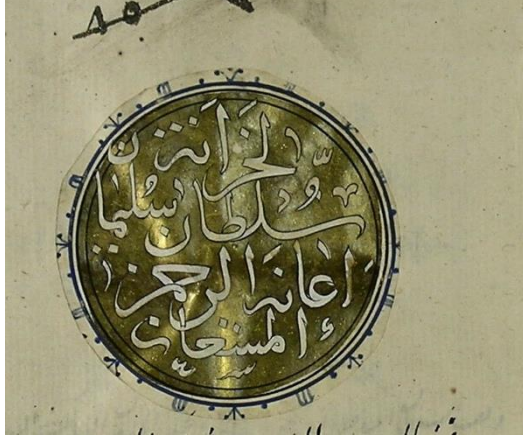
15) el-Atûfî el-Merzifonî: *Ravzatü'l-İnsân fî Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân*

Hayreddin Hızır b. Mahmûd el-Atûfî (ö.1541), Merzifonludur, devrin tanınmış âlimlerinden Bahşı Halîfe, Amasyalı Mevlânâ Abdî, Kutbüddin Muhammed ve Bursalı Mevlânâ Hocazâde'den dersler almıştır. II. Bayezid onu saray görevlilerine hoca olarak tayin etmişse de bir müddet sonra İstanbul camilerinde vaaz verip tefsir okutmayı daha faydalı görerek bu görevinden ayrılmıştır (Çakan, 1991, 4/ 99-100). Tefsir, hadis, mantık, tıp, kelim gibi birçok alanda eser kaleme alan el-Atûfî'nin bazı eserlerinin nüshaları hem II. Bayezid hem Kanûnî Sultan Süleyman hem de Pargalı İbrahim Paşa'nın kütüphaneleri için hazırlanmıştır. el-Atûfî Arapça olarak kaleme aldığı *Ravzatü'l-İnsân fî Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân*'ı II. Bayezid'e ithaf etmiştir. Eserin bir nüshası da daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın kütüphanesi için hazırlanmıştır. Yine aynı eserin Pargalı İbrahim Paşa'ya ithaf edilmiş bir nüshası daha bulunmaktadır. Tıbb-ı nebevi özelliği gösteren eser üç baba ayrılmıştır.

Eserin bilinen on üç nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 130)². Eserin en eski nüshası SK- Nuruosmaniye nr. 3546'da (v. 181, 15 s.) kayıtlı olup Sultan II. Bayezid'a ithaf edilmiştir. Ramazan 918/Kasım-Aralık 1512'de istihzah edilmiş olan nüshanın başında Kanûnî Sultan Süleyman'ın Kütüphanesi için hazırlandığı belirtilen bir madalyon da vardır. Madalyonda şu ibare yer almaktadır: "*Li-hizâneti Sultân Süleymân e'anehu er-Rahmân el-Müste'ân.*"³

² Eserin Ankara Üni. Tıp Fakültesi Deontoloji nr. 7273, British Library nr. Or. 6247, British Museum nr. 306 ve California University nr. MS Ar. 22 (VIII)'de bulunan nüshalarına ulaşılammıştır.

³ "Sultan Süleyman'ın kütüphanesi içindir. Yardımcı Rahman ona yardım etsin."

Eserin on iki nüshası II. Bayezid'a ithaf edilmişken TSMK A. nr. 2095'te (v. 192, 15 s.) kayıtlı olan nüsha Pargalı İbrahim Paşa'ya ithaf edilmiştir.

16) el-Atûfi: *Zuhrü'l-'Atşân*

el-Atûfi tarafından II. Bayezid'e ithafen yazılan bir diğer eser *Zuhrü'l-'Atşân*'dır. Türkçe olarak kaleme alınan ve manzum bir hadis şerhi olan eserde, maddi hastalıklar ve manevi güzellikler, suyu üç nefeste içmenin faydası gibi Hz. Peygambere ait olan hadislerin şerhi yer almaktadır (Sağlam, 2017, 66). Eserin bilinen iki nüshası bulunmaktadır (İhsanoğlu vd., 2008, 130).

Eserin en eski nüshası SK- Nuruosmaniye nr. 3546'da (v. 183b-185b, 21 s.) kayıtlı olup Sultan II. Bayezid'a ithaf edilmiştir. Nüsha Ramazan 918/Kasım-Aralık 1512'de istinsah edilmiş olup müstensihisi belli değildir. Eserin bir diğer nüshası TSMK A. nr. 2094'de (v. 49a-59b, 10 s.) kayıtlı olup bu nüshada II. Bayezid'a ithafın bulunduğu beyitler çıkartılarak nüsha, Pargalı İbrahim Paşa'nın kütüphanesi için yeniden hazırlanmıştır. İstinsah tarihi ve müstensihisi belli olmayan yazmanın giriş kısmında Pargalı İbrahim Paşa'nın Kütüphanesi için yazıldığına dair bir madalyon bulunmaktadır. Madalyonda şu ibare yer almaktadır: "Li-hizmeti hizâne-i İbrâhîm Paşa e'anehu'llâhu 'alâ mâ yeşâ."⁴

17) İdrîs-i Bitlisî: *Risâlatu'l-İbâ 'an Mevâki' el-Vebâ*

⁴ "İbrahim Paşa'nın kütüphanesine hizmet içindir. Allah dilediği şeylerde ona yardım etsin."

15. yüzyılın ortalarında Bitlis'te dünyaya gelen müellif, münşî, şair, hattat ve siyaset adamı olan İdrîs-i Bitlisî, Diyarbakir ve Tebriz'de aklî ve dinî ilimler konusunda eğitim almıştır (Genç, 2019). Akkoyunlular zamanında münşîlik yapan Bitlisî, Akkoyunluların ortadan kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve II. Bayezid'in emriyle meşhur *Heşt Behişt* isimli Osmanlı Tarihini kaleme almıştır (Özcan, 2000, 21/485-488)

İdrîs-i Bitlisî, 1511 yılında gemiyle Mısır'a uğradıktan sonra hacca gitmiş; dönüşte veba salgını dolayısıyla Mısır'a uğramadan İstanbul'a dönmüştür. Bitlisî, İstanbul'a döndükten sonra veba hakkında bir risale kaleme almıştır. *Risâlatu'l-İbâ 'an Mevâki' el-Vebâ* isimli eseri, bir mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümlerinde sırasıyla vebanın sebepleri ve keyfiyeti; vebanın olduğu yerlerden kaçmanın önemi ve vebanın tedavisinde kullanılan ilaçlardan söz edilmiştir. İdrîs-i Bitlisî, Arapça olarak kaleme aldığı eserini Yavuz Sultan Selim'e ithaf etmiştir.

Eserin bilinen on iki nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 102). Bu nüshalar içerisinde en erken tarihli SK- Şehid Ali Paşa nr. 2033'te (v. 61b-100b, 19 s.) kayıtlı olup Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir. 933/1526-1527 yılında istinsah edilen nüshanın müstensihisi belli değildir. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*'nde, SK- Şehid Ali Paşa nr. 2023 ve Hamidiye nr. 1128'de eserin birer nüshasından daha bahsedilir. Fakat bu nüshalar İdrîs-i Bidlîsî'nin *Risâlatu'l-İbâ 'an Mevâki' el-Vebâ*'sına ait değildir (İhsanoğlu vd., 2008, 101-102).

18) Gelibolulu Sürûrî: *Şerh-i Mûcez fi't-Tıbb*

Sürûrî Muslihuddin Mustafa b. Şaban el-Gelibolevî er-Rûmî (ö.1562), şair, fakîh, mütercim, muhaddis, müfessir ve şârih olup Gelibolu'da dünyaya gelmiştir (Kaçar-Akdağ, 2022). Sürûrî Kara Dâvud İzmitî, Nihâlî, Tâcîzâde Câfer Çelebi, Taşköprizâde Mustafa Efendi ve Abdülvâsi Efendi'den ilim tahsil etmiştir (Güleç, 2010, 38/170-172). Pîrî Mehmed Paşa Medresesi'nin müderrisliğine getirilen Sürûrî daha sonra Şehzade Mustafa'nın hocalığını da yapmıştır; çok sayıda eser kaleme alan Sürûrî devrinin en velûd şarihi olarak bilinir (Güleç, 2010, 38/170-172).

İbnü'n-Nefs'in İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-Tıbb*'inin özeti mahiyetinde kaleme aldığı *el-Mûcez* isimli eseri Sürûrî tarafından şerh edilerek *Şerh-i Mûcez fi't-Tıbb* adıyla Şehzade Mustafa'ya sunulmuştur. Eser, dört bölümdür, bu bölümlerde sırasıyla tıbbın amelî ve ilmî kaideleri, devalar ve gıdalar, hastalıklar ve vücudun tamamında ya da birçok organında etkili olan hastalıklar üzerinde durulmuştur (Kaçar-Akdağ, 2022, 38-47).

Eserin bilinen on yedi nüshası bulunmaktadır (İhsanoğlu vd., 2008, 142-143). En erken tarihli nüsha SK- Ayasofya nr. 3662'de (v. 537, 17 s.) kayıt olup Şehzade Mustafa'ya ithaf edilmiştir. Bu nüsha Yusuf b. Kemal tarafından Şevval 959/Eylül-Ekim 1552'de istinsah edilmiştir. Yusuf b. Kemal bu nüshayı müellif nüshasından çoğalttığını yazmada ifade etmiştir. Bu nüshada Şehzade

Mustafa'nın isminin geçtiği yer ise karalanmıştır. Diğer yandan eserin Ayasofya nüshası dışında İngiltere Milli Kütüphane Türkçe Yazmaları nr. 11282, SK-Hekimoğlu Ali Paşa nr. 576, SK- Kadızade Mehmed nr. 347 ve SK- Şehid Ali Paşa nr. 2060'da bulunan nüshaları on altıncı yüzyılda istinsah edilmiş olup bu durum esere olan rağbeti göstermektedir. Eserin bilinen on yedi nüshası dışında tarafımızca tespit edilen on sekizinci nüshası ise Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi nr. 1118'de (v. 386, 19 s.) kayıtlıdır.

19) Ebülfazl Mehmed Efendi: *Kânûnü'l-İlâc ve Şifâ'ü'l-Emrâz li-Küllî Mizâc (Terceme-i Zahîre-i Hârizmşâhî mine't-Tıb)*

İdrîs-i Bitlisî'nin oğlu olan ve eğitimini önce babasından ardından devrin âlimlerinden alan Ebülfazl Mehmed Efendi, çeşitli şehirlerde kadılık görevinde bulunmuş ve ardından Anadolu defterdarlığı hizmetine getirilmiştir, hayatı boyunca ilimle meşgul olan Mehmed Efendi, şiirler kaleme almıştır (Özcan, 1994, 10/356-357).

Ebülfazl Mehmed Efendi, *Kânûnü'l-İlâc ve Şifâ'ü'l-Emrâz li-Küllî Mizâc* isimli eserini Kanunî Sultan Süleyman'a ve Rüstem Paşa'ya ithaf etmiştir. *Zahîre-i Hârizmşâhî*'nin tercümesi olan eser dokuz bölüme ayrılmıştır. Bunlarda tıbbın tarifi ve sınırları, insanın halleri, sağlığı koruma, hastalıklar, humma, ilaçlar gibi konular ele alınmıştır.

Eserin bilinen üç nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 144). Bu nüshalar içerisinde en erken tarihli olanı TSMK Emanet Hazinesi, nr. 1832'de (v. 462, 19 s.) kayıtlı olup 1 Muharrem 959/29 Aralık 1551'de istinsah edilmiştir ve müstensihî belli değildir. Bu nüshanın ithaf kısmı bulunmamaktadır. SK-Nuruosmaniye nr. 3574'te (v. 244, 27 s.) kayıtlı olan nüshada ise hem Kanuni Sultan Süleyman'a hem de Rüstem Paşa'ya ithaf vardır. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*'nde (İhsanoğlu vd., 2008, 144) ve Ahmed Ateş'in makalesinde (Ateş, 1948, 175) SK- Antalya Tekelioğlu nr. 457'de eserin bir nüshasının daha olduğu söylenmiştir fakat bu numarada Nâbî'nin *Zeyl-i Siyer-i Veysî*'si bulunmaktadır.

20) Nidâî Mehmed Çelebi Ankaravî: *Dürr-i Manzûm*

Nidâî Mehmed Çelebi Ankaravî (ö.1567'den sonra) hakkında bilgiler kendi eserlerinin içinde verdikleri ile sınırlıdır. Babası Kudüs'ten Ankara'ya gelerek buraya yerleşmiştir. Sâhip Giray kendisine çok değer vermiş ve Kanûnî'ye elçi olarak göndermiştir. Tıp ilmini Hz. Peygamberin soyundan biri ona öğretmiş ve Kırım'dan dönerken Konya'da valilik yapan II. Selim'e hekimlik hizmetinde bulunmuştur (Demir Öztürk, 2021, 18-19).

Nidâî, Arapçadan *Menâfiü'n-Nâs* isimli eseri Türkçeye tercüme ettikten sonra muhtasar bir biçimde yeniden kaleme almış ve eserini *Dürr-i Manzûm* olarak isimlendirmiştir. II. Selim'e ithaf edilen eserde sağlığın korunmasıyla alakalı tavsiyeler, hastalıklar, şerbetler, macunlar ve tiryaklardan bahsedilen dört bölüm ile mukaddime ve hatime kısımları yer alır (Ay, 2000, 24).

Eser yazıldığı tarihten itibaren birçok kez istinsah edilmiştir bu sebeple eserin yüzden fazla nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 156-161). Eserin birçok nüshasının bulunmasının yanı sıra bir diğer özelliği kendi döneminde farklı kişiler için de nüshalarının hazırlanmasıdır. Örneğin, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Orhan Camii nr. 3249'da kayıtlı nüsha Devlet Giray'a ithaf edilirken Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi nr. 503 ve SK- Şehid Ali Paşa nr. 2039'da kayıtlı olan nüshalarda baş kısımda Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf, son kısımda ise Sultan II. Selim'e dua bulunmaktadır. Bursa Ulucami nr. 3543'te (v. 25a-43b, 19 s.) kayıtlı nüshada ise diğer nüshalardan farklı olarak II. Selim'e dua edilen kısımda III. Murad'a dua yer almaktadır. Ayrıca *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'*nde bu nüsha Nidâî'nin diğer bir eseri olan *Menâfi'ü'n-Nâs'*a ait gösterilmiştir (İhsanoğlu vd., 2008, 170).

Dürr-i Manzûm yazıldığı dönemde oldukça rağbet görmüş olup eserin Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Veliyüddin Efendi nr. V1669, Bibliothèque Nationale Suppl. Turc. 829, Manisa nr. 3118, Milli Kütüphane nr. A 2203, SK-Esad Efendi nr. 2468, SK- Hacı Selim Ağa (Kemankeş) nr. 348 ve TSMK Revan 2038'de kayıtlı olan nüshaları on altıncı yüzyılda istinsah edilmiştir.

Bütün bu bilgiler dışında *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü'*nde Nidâî'nin iki eserinin (*Dürr-i Manzûm* ve *Menâfi'ü'n-Nâs*) bazı nüshaları birbirine karıştırılmıştır. Örneğin, *Dürr-i Manzûm*'un Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Feridun Nafiz Uzluk nr. 222'de kayıtlı olan nüshası *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'*nde Nidâî'nin bir diğer eseri *Menâfi'ü'n-Nâs'*a ait olarak gösterilmiştir (İhsanoğlu vd., 2008, 169). Benzer durum Milli Kütüphane nr. A 2058 (İhsanoğlu vd., 2008, 172), Milli Kütüphane nr. A 5097 (İhsanoğlu vd., 2008, 172), SK- Hacı Beşir Ağa nr. 654 (İhsanoğlu vd., 2008, 163) ve SK-Hacı Mahmud Efendi nr. 5567'de kayıtlı (İhsanoğlu vd., 2008, 166) nüshalar için de geçerlidir.

Bu nüshalar dışında *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'*nde Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi nr. 19 (İhsanoğlu vd., 2008, 159); Konya Koyunoğlu Yazma Eser Kütüphanesi nr. 12038 (İhsanoğlu vd., 2008, 160); Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi nr. R 5322 (İhsanoğlu vd., 2008, 160); Milli Kütüphane 4077 (İhsanoğlu vd., 2008, 160); SK- Hacı Beşir Ağa nr. 518 (İhsanoğlu vd., 2008, 160) ve SK- Serez 3838 (İhsanoğlu vd., 2008, 161)'de eserin bazı nüshalarından bahsedilir fakat bu nüshalar *Dürr-i Manzûm*'a ait değildir.

21) Nidâî Mehmed Çelebi Ankaravî: *Menâfi'ü'n-Nâs*

Nidâî'nin manzum-mensur karışık olarak kaleme aldığı ve Farsçadan tercüme ettiği bir diğer eseri *Menâfi'ü'n-Nâs*'tır (Özçelik, 1990; Özçelik, 2007, 33/ 77-78). Altmış bölümden ve bir mukaddimedden meydana gelen eserin ilk kırk dört beyitlik kısmı tıpla alakalı ayet ve hadislerdir. Bu bölümün ardından gelen kısımlarda ise insanın yaratılışı, beden sıvıları, organlar, mizaçlar, nabız, idrar, baş ve yüzdeki hastalıklar, cüzam, hacamat, sünnet, felç, akciğer

hastalıkları, kadın hastalıkları ve tedavide kullanılan yağlar, yakılar, merhemler, şaraplar, müşhiller ve macunlardan bahsedilmiştir.

Menâfi'ü'n-Nâs, Nidâî'nin bir diğer eseri olan *Dürr-i Manzûm*'dan farklı olarak yazıldığı yüzyılda pek rağbet görmemiştir. Ulaşabildiğimiz 150 civarındaki nüshadan sadece biri on altıncı yüzyılda istinsah edilmiştir. Konya Koyunoğlu Yazma Eser Kütüphanesi nr. 12033'te (v. 1b-101b, 21 s.) kayıtlı ve II. Selim'e ithafın bulunduğu nüsha 16 Şevval 1001/16 Temmuz 1593'te istinsah edilmiştir, müstensihî belli değildir.

On yedinci yüzyılda eser önem kazanarak yirmi iki kez istinsah edilmiştir. Bunlar; Berlin Eyalet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. Diez A. Oct. nr. 187, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi nr. 458, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi nr. 522, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi nr. 674, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi nr. 983, Gazi Hüsrev Bey nr. R 2354, Gazi Hüsrev nr. R 8566, Milli Kütüphane Adnan Ötüken (Cebeci) nr. 1076, Milli Kütüphane nr. 3422, Milli Kütüphane nr. 470, Milli Kütüphane nr. A 576, Milli Kütüphane nr. A 6189, Muallim Cevdet nr. K 518, SK- Lala İsmail nr. 389, SK- Nuruosmaniye 3604, SK- Nuruosmaniye nr. 3556, SK- Nuruosmaniye nr. 3603, SK- Reşid Efendi nr. 712, SK- Şehid Ali Paşa nr. 2104, SK- Şehid Ali Paşa nr. 2105, SK- Tercüman nr. 185 ve Universitätsbibliothek Leipzig [DE-UBL] Cod. Turc. nr. 27-1'de kayıtlı olan nüshalardır.

Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Menâfi'ü'n-Nâs'ın Bursa Ulucami nr. 3543 (İhsanoğlu vd., 2008, 170); Beyazıt Umumi nr. 633 (İhsanoğlu vd., 2008, 170); Beyazıt Umumi nr. 975 (İhsanoğlu vd., 2008, 170); Hacı Beşir Ağa 661 (İhsanoğlu vd., 2008, 163); Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Feridun Nafiz Uzluk nr. 222 ve 6948 (İhsanoğlu vd., 2008, 169); Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nr. 2793 (İhsanoğlu vd., 2008, 172); Konya Koyunoğlu Yazma Eser Kütüphanesi nr. 12038 (İhsanoğlu vd., 2008, 168); Milli Kütüphane A 5097 (İhsanoğlu vd., 2008, 172); Milli Kütüphane nr. A 2058 (İhsanoğlu vd., 2008, 172); SK- Hacı Mahmud Efendi nr. 5567 (İhsanoğlu vd., 2008, 166); Süleymaniye SK- Hacı Mahmud Efendi nr. 5542 (İhsanoğlu vd., 2008, 171); SK- Hacı Selim Ağa nr. 882 (İhsanoğlu vd., 2008, 166) ve SK- Mihrişah Sultan nr. 271'de (İhsanoğlu vd., 2008, 172) kayıtlı bazı nüshalarından bahsedilir fakat bu nüshalar *Menâfi'ü'n-Nâs*'a ait değildir.

Nidâî'nin *Dürr-i Manzûm* ve *Menâfi'ü'n-Nâs* isimli eserlerinin giriş kısmı birbirine çok benzediği için istinsah edilen bazı nüshalarda eserler birbirine karışmıştır. Örneğin, SK- Hacı Mahmud Efendi nr. 5523'te (v. 116, 21 s.) kayıtlı olan ve Mehmed Reşid ibn Mehmed Emin Hâfızzâde tarafından 19 Zilhicce 1244/15 Haziran 1829'da istinsah edilen *Menâfi'ü'n-Nâs* nüshasının giriş ve son kısmı *Dürr-i Manzûm*'dan orta kısımları ise *Menâfi'ü'n-Nâs*'tan alıntılanmıştır.

22) Nidâî: *Rebî'ü's-Selâme*

Nidâî'nin *Rebî'ü's-Selâme* isimli eseri veba ve veba salgını hakkında Osmanlı sahasında Türkçe olarak kaleme alınmış ilk eserdir. II. Selim'e ithaf

edilen eser manzum ve mensur karışık olarak yazılmıştır. Bir mukaddime, yedi bölüm ve bir hatimeden meydana gelen eserde vebanın anlamı, bulaşma sebepleri, cin taifesinin özellikleri, vebanın belirtileri, vebadan kaynaklanan ateş, vebanın ve pis havanın defiyile ilgili tedbirler, vebaya karşı faydalı gelen yiyecek ve içecekler, hareketler, kusma ve banyo gibi durumlar ile veba zamanında doğru olan davranışlar ve ilaç konuları işlenmiştir (Demir Öztürk, 2021, 15). Eserin bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan SK- Hacı Selim Ağa nr. 882'de kayıtlı, II. Selim'e ithafın bulunduğu nüsha geç bir tarih olan 1162/1748-1749'da istinsah edilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeniler nr. 265'te kayıtlı olan nüshanın ise istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

23) Mahfi-i Gilânî Ebu Hayrullah: *Terceme-i Risâle-i Çûb-ı Çînî*

Mahfi-i Gilanî, on altıncı yüzyıl şairlerinden olup hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Kanunî'nin İrakeyn Seferi sonrasında Şah Tahmasb'tan kaçarak Osmanlı'ya sığınan İranlı bir şairdir. Gilanî, Türkçe ve Farsça eserler kaleme almıştır (Taşkın, 2012, 2424). Çeşitli savaşlara katılan Gilanî'nin yazdığı eserlerden hareketle iyi bir eğitim aldığı; Hintçe, Farsça ve Türkçeyi bildiği söylenebilir.

Terceme-i Risâle-i Çûb-ı Çînî, Hintçe küçük bir tıp risalesinin tercümesidir. Eserini Muzaffer Şah için önce Hintçeden Farsçaya ardından da Kanûnî için Türkçeye tercüme etmiştir. Eser, bih-i çînî denen şifalı bir otun faydaları hakkındadır (Taşkın, 2012, 2432).

Eserin bilinen üç nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 192). İstinsah tarihleri olmayan nüshalar Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf edilmiştir. Eserin ismi SK- Ayasofya nr. 1685'deki nüshada *Penc-i Çînî* olarak kaydedilmiştir.

24) Ni'metullâh b. el-Kâzî: *Hıfzıssıhha li-Bedeni'l-İnsân*

II. Selim döneminde hekimlik yapan el-Kâzî, Kemal Paşazade ve Sinanuddin Yusuf gibi devrin âlimlerinden tıp okumuş, Bursa Yıldırım Bayezid Bimaristanı'nda çalışmıştır. *Hıfzıssıhha li-Bedeni'l-İnsân* isimli Arapça eserini II. Selim'e ithafen kaleme almıştır. Eser, bir mukaddime on üç bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. İnsan bedeninin sıhhatinin sebepleri, doğum, emzirme, yiyecek, içecek, uyku, cima, yıkanma, mevsimler, hava, veba gibi konular eserde ele alınmıştır [1b-5a].

Eserin bilinen tek nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 193). SK- Fatih nr. 3558'de kayıtlı olan bu nüsha Sultan II. Selim'e ithaf edilmiş olup nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

25) Unsurî el-Cilânî: *Risâle fi Hıfzi's-Sıhha*

el-Cilânî'nin hayatı hakkında bilgiler sınırlıdır. Tıbbı dair kaleme aldığı *Risâle fi Hıfzi's-Sıhha* isimli eserini Yavuz Sultan Selim'e ithaf ettiğine göre on altıncı yüzyıl tabiplerinden olduğu söylenebilir. Eserinin girişinde birçok ilim öğrendiğini bunlardan en faydalısının tıp olduğunu ifade etmiştir. el-Cilânî Arapça olarak kaleme aldığı *Risâle fi Hıfzi's-sıhha* isimli tıp eserinde Galen,

Hipokrat gibi önemli hekimlerin kitaplarından derlediği sağlığa faydalı olan bilgilerle eserini meydana getirmiştir.

Eserin bilinen tek nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 194). SK- Fatih nr. 3561’de kayıtlı olan ve Yavuz Sultan Selim’e ithafın bulunduğu nüsha Zilhicce 907/Haziran-Temmuz 1502’de istinsah edilmiştir müstensihî belli değildir.

26) Gelibolulu Mustafa Âlî: *Râhatü’n-Nüfûs*

Şair, tarihçi ve çok yönlü bir kişi olan Mustafa Âlî Efendi (ö.1600) birçok eser kaleme almıştır. Hayatı boyunca pek çok resmî görevde bulunmuş ve bunlarda dikkat çekmemiş ise de bilhassa tarihçiliği ve yoğun edebî faaliyetleri ile asıl şöhreti yakalamıştır (Kütükoğlu, 1989, 2/414-416; Fleischer, 1997).

Gelibolulu Âlî’nin baha dair kaleme almış olduğu eserinin ismi *Râhatü’n-Nüfûs*’tur. III. Murad için tercüme edilen eser, Manisa’da şehzadeligi esnasında ona sunulmuştur. İki cüzden oluşan eserin birinci cüzü kadınlar ikinci cüzü erkekler için olup her iki cüz dört bölümden oluşmaktadır (Adıgüzel, 2020).

Eserin bilinen dokuz nüshası vardır (İhsanoğlu vd., 2008, 196). Tüm nüshalarda Şehzade (III.) Murad’a ithaf ve oğlu Şehzade (III.) Mehmed’e övgü vardır. Eserin Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi nr. 600’de (v. 158, 15 s.) kayıtlı olan nüshası Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından Safer 989/Mart-Nisan 1581’de istinsah edilmiştir. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Litaratürü*’nde Raşid Efendi nüshası Mustafa Âlî’ye nispet edilmektedir fakat bu nüshada herhangi bir ferağ kaydı yoktur. Aynı şekilde Selimiye nüshası için istinsah tarihi verilmiş fakat müstensih belirtilmemiştir. Bu yazmanın daha net çekilmiş görüntülerine bakıldığında müstensih’in Mustafa Âlî olduğu anlaşılmaktadır. Eser üzerine yapılan doktora tezinde ve aynı tezin basılmış halinde nüshanın bu özelliğine ne yazık ki dikkat edilmemiştir (Adıgüzel, 2020).

27) Hasan b. Abdurrahman Efendi: *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesau’t-Tabîbe Cehlulu*

Hasan b. Abdurrahman(ö. 1595) III. Murâd dönemi divân kâtiplerindendir. *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesau’t-Tabîbe Cehlulu* isimli eserinin mukaddimesinde kendisini Hasan oğlu Abdurrahmân olarak tanıtıp hayatı boyunca birçok hastalık geçirdiğini ve hekimlerle sohbetleri esnasında bu eseri tercüme etmeye karar verdiğini ifade eder.

III. Murad’ın emri ve Hoca Sâdeddin Efendi’nin gözetiminde kaleme alınan *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesau’t-Tabîbe Cehlulu*, İbn Kütbî’nin eserinin tercümesidir. Eserde, sebep-i telif ve mukaddime kısımlarının ardından eserin ana bölümü başlar; burada müfret devalar Arap harflerine göre tertip edilmiştir.

Eserin bilinen üç nüshası vardır ve hepsi III. Murad’a ithaf edilmiştir (İhsanoğlu vd., 2008, 189). Eserin Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi nr. 4715’te (v. 783, 19 s.) kayıtlı olan nüshası mütercim Hasan b. Abdurrahmân tarafından 1001/1592-1593’te istinsah edilmiştir (Hasan b. Abdurrahmân, 2024).

**28) Safiyüddîn Muhammed b. 'Abdullâh el-Tabîb el-Gilânî:
*Tezkiretü's-Şehvât fi Tabsiratü'l-Lezzet***

Molla Safî olarak da bilinen Safiyüddîn Muhammed (ö.1601) hekim, edip, mantıkçı ve Arap dili uzmanıdır; başka hekimlerin aciz kaldığı birçok hastalığı iyileştiren büyük bir hekim olarak tanınan Safiyüddîn Muhammed, Mekke'ye giderek Şerif Hasan b. Abî Numay'ın hizmetinde çalışmıştır (İhsanoğlu vd., 2008, 216).

Safiyüddîn Muhammed, Farsça olarak kaleme aldığı *Tezkiretü's-Şehvât fi Tabsiratü'l-Lezzet* isimli eserini III. Murad'ın mütalaasına sunmuştur. Baha dair yazılan bu eser bir mukaddime, yedi makale ve bir hatimeden meydana gelir [7b-8a].

Eserin bilinen tek nüshası bulunmaktadır (İhsanoğlu vd., 2008, 216). SK-Nuruosmaniye nr. 3479'da (v. 209, 15 s.) kayıtlı, şemseli ve III. Murad'a ithafın bulunduğu nüsha Muhammed b. Ahmed el-Mağribî el-Mekkî el-Mâlikî tarafından Mekke'de Zilhicce 994/Kasım-Aralık 1586 tarihinde istinsah edilmiştir.

Eserler Listesi

Sayı	Müellif/Mütercim	Eserin Adı	Eserin Dili	İthaf
1.	Şerefeddin Sabuncuoğlu	<i>Tercüme-i Akrabadin-i Harzemşâhî</i>	Türkçe	II. Bayezid
2.	Hatâyî-i Mâzenderânî	<i>Risâle-i Teşhîsiyye fi't-Tıbb</i>	Farsça	II. Bayezid
3.	Muhammed b. Lutfullah el-Amâsî	<i>Havasü'l-Edviyeti'l-Müfrede</i>	Arapça	Şehzade Ahmed
4.	Muhammed b. Mansûr b. Mübârek el-Tunisî el-Arabî	<i>el-İs'âd ve'l-İmdâd li-Masâlihi'l-Enfûs ve'l-Ecsâd 'ani'l-Basâ'it ve'l-Mürekkebât</i>	Arapça	II. Bayezid
5.	Muhammed b. Mansûr b. Mübârek el-Tunisî el-Arabî	<i>Tahzîbü't-Tahzîb ve La'mati't-Tabîbi'l-Arîb</i>	Arapça	II. Bayezid
6.	Muhyiddin Mekkî	<i>Nazmü't-Teshîl</i>	Türkçe	II. Bayezid

7.	Rûhullâh b. Ahî el-Mutatabbîb	<i>Şerh Teşrîhi Kânunçe li'l-Çağmînî</i>	Arapça	II. Bayezid
8.	Abdurrahman b. Ebî Yûsuf el-Hâfız el-Müneccim	<i>Kitâbu'l-Cevher fî Hıfzı's-Sıhha</i>	Arapça	II. Bayezid ve Şehzade Ahmed
9.	İbrâhîm b. 'Abdullah el-Cerrâh	<i>Alâim-i Cerrâhîn</i>	Türkçe	II. Bayezid
10.	Ahmed Hayatî b. Muhammed el-Kuraşî	<i>Şeceretü't-Tıbb</i>	Arapça	II. Bayezid
11.	Ahî Çelebi	<i>Risâle-i Hasât el-Kilyateyn ve'l-Mesâne</i>	Türkçe	II. Bayezid
12.	Ahî Çelebi	<i>Şerh-i Kânunçe li'l-Çağmînî</i>	Arapça	II. Bayezid
13.	Mevlânâ Mehmed Gazâlî (Deli Birâder)	<i>Dâfiu'l-Gumûm ve Râfiu'l-Hümûm</i>	Türkçe	Şehzade Korkut
14.	el-Atûfi el-Merzifonî	<i>Ravzatü'l-İnsân fî Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân</i>	Arapça	II. Bayezid Eserin bazı nüshaları Kanûnî ve Pargalı İbrahim Paşa'nın kütüphanesi için hazırlanmıştır.
15.	el-Atûfi el-Merzifonî	Zuhrü'l-'Atşân	Türkçe	II. Bayezid Eserin bazı nüshalarında II. Beyazıd'ın ismi çıkarılarak Pargalı İbrahim Paşa'nın ismi yazılmıştır.

16.	İdrîs-i Bitlisî	<i>Risâlatu'l-İbâ 'an Mevâki' el-Vebâ</i>	Arapça	Yavuz Sultan Selim
17.	Hakîm-şâh Muhammed b. Mübârek el-Kazvînî	<i>Nasîhat-nâme</i>	Farsça	Kanûnî Sultan Süleyman
18.	Gelibolulu Sürûrî	<i>Şerh-i Mûcez fî't-Tıbb</i>	Türkçe	Şehzade Mustafa
19.	Ebülfazl Mehmed Efendi	<i>Kânûn el-İlâc ve Şifâ el-Emrâz li-Küllî Mizâc (Terceme-i Zahîre-i Hârizmşâhî mine't-tıb)</i>	Türkçe	Kanûnî Sultan Süleyman
20.	Nidâî Mehmed Çelebi Ankaravî	<i>Dürr-i Manzûm</i>	Türkçe	II. Selim Eserin bir nüshasının Bursa Ulucami nr. 3543) sonunda II. Selim yerine Şehzade (III.) Murad'a dua bulunmaktadır. Eserin Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Orhan Camii nr. 3249'da bulunan nüshasında ise Giray Han'a ithaf bulunmaktadır.
21.	Nidâî Mehmed Çelebi Ankaravî	<i>Menâfi'ü'n-Nâs</i>	Türkçe	II. Selim
22.	Nidâî Mehmed Çelebi Ankaravî	<i>Rebî'ü's-Selâme</i>	Türkçe	II. Selim
23.	Mahfi-i Gîlânî Ebu Hayrullah	<i>Terceme-i Risâle-i Çûb-ı Çînî</i>	Türkçe	Kanûnî Sultan Süleyman
24.	Ni'metullâh b. el-Kâzî	<i>Hıfzıssıhha li-Bedeni'l- İnsân</i>	Arapça	II. Selim

25.	'Unsurî el-Cîlânî	<i>Risâle fi Hıfzı's-Sıhha</i>	Arapça	II. Selim
26.	Gelibolulu Mustafa Âlî	<i>Râhatü'n-Nüfûs</i>	Türkçe	Şehzade Murad (III.)
27.	Hasan b. Abdurrahman Efendi	<i>Tercüme-i Mâ-Lâ Yesau't-Tabîbe Cehluhu</i>	Türkçe	III. Murad
28.	Safiyüddîn Muhammed b. 'Abdullâh el-Tabîb el-Gilânî	<i>Tezkiretü's-Şehvât fi Tabsiratü'l-Lezzet</i>	Farsça	III. Murad

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı sultan ve şehzadelerine ithafen kaleme alınmış tıp konulu yirmi sekiz eser ve bu eserlerin dört yüzden fazla nüshasının konuları, dili, nüsha özellikleri ve istinsah kayıtları incelenmiştir. Çalışma, II. Bayezid döneminden başlayıp III. Murad döneminin sonuna kadarki tıp eserlerini kapsamaktadır. Bu tıp yazmalarından II. Bayezid'e on üç, Şehzade Ahmed'e bir, Şehzade Korkut'a bir, Yavuz Sultan Selim'e bir, Kanûnî Sultan Süleyman'a üç, Şehzade Mustafa'ya bir, II. Selim'e beş, III. Murad'a üç eser ithaf edilmiştir. Sultan ve şehzadelere ithaf edilen eserlerden yedi tanesi tercüme, dört tanesi şerh ve geriye kalan on yedi tanesi telif eser olma özelliği gösterir.

Sultan ve şehzadelere ithaf edilen eserlerin mukaddimelerinde bulunan sebeb-i telif kısımlarının değiştirilerek yeni hamilere sunulması anlayışı I. Mehmed'den itibaren başlamıştır. II. Bayezid, Kanûnî Sultan Süleyman ve II. Selim devirlerinde de kaleme alınan bazı eserlerin ithaf kısımları değiştirilerek eserler birden fazla hamiye sunulmuştur. Bu hamilerin şehzade ve sultanlar olmasının yanı sıra Pargalı İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa gibi dönemlerinde oldukça etkin roller üstlenen vezirler de olabildiği görülür. Bu nüshaların farklı kişilere ithafı bize nüsha bazlı himayeye birlikte arz-talep ilişkisi doğrultusunda yeni eserlerin kaleme alınması yerine var olanların giriş kısımlarının pratik bir biçimde değiştirilerek sunulması tercihini de gösterir.

Sultanlara ve şehzadelere ithaf edilen eserlerin bir kısmı da onların şahsî kütüphaneleri için hazırlanmıştır. Çelebi I. Mehmed'le başlayan şahsî kütüphaneler için madalyonlu/şemseli tıp konulu yazma hazırlama geleneği II. Bayezid ve Kanûnî dönemlerinde de devam etmiştir. Sultanların madalyonlu yazmalara olan ilgisi bazı devlet adamlarını da etkilemiştir. Örneğin, el-Atûfî'nin *Ravzatü'l-İnsân fi Tedâbirü Sıhhatü'l-Ebdân* isimli eserinin bir nüshası Kanûnî'nin bir diğer nüshası da Pargalı İbrahim Paşa'nın şahsî kütüphanesi için

madalyonlu olarak hazırlanmıştır. Böylelikle tıp konulu yazmalarda Çelebi Mehmed ile Fatih döneminin sonuna kadar hamî olarak sadece sultanların ismi zikredilirken II. Bayezid döneminde bu hamilere şehzadeler de dâhil olmuş, Kanûnî döneminde ise üçüncü bir hamî olarak paşalar ortaya çıkmıştır.

Tıp yazmalarının konuları seçilirken hamî konumundaki sultan ve şehzadelerin tercihleri ve istekleri doğrudan etkili olduğu gibi toplumun geneline etkileyen olaylar da yazılan eserlerin konusunu belirlemiştir. Örneğin, III. Murad'a sunulan tıp eserlerinin konusu baha dair ve yalnız Sultan'ı ilgilendirirken Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Selim ve II. Selim dönemlerinde imparatorluğun hemen her noktasını kasıp kavuran veba salgını neticesinde kaleme alınan ve sultanlara sunulan eserlerde veba ön plana çıkmıştır.

Tıp eserlerinin hangi dilde yazıldıkları Türkçeye olan ilginin görülmesi açısından dikkate değerdir. Çalışmaya konu olan yirmi sekiz eserin on dördü Türkçe geri kalanın on biri Arapça ve üçü de Farsçadır. Bu bize yazılan Türkçe eserler ile Arapça ve Farsça eserler arasındaki dengeyi de gösterir. Beylikten imparatorluğa geçiş sürecinde Türkçeye verilen önem beraberinde hızlı bir tercüme ve telif hareketini doğurmuş ve Türkçenin bilim dili olmasında gösterilen bu çabalar Fatih sonrasında tahta geçen sultanlarla da devam etmiştir. Örneğin, en fazla tıp eserinin kaleme alındığı II. Bayezid döneminde Sultan'a beş Türkçe eser ithaf edilmiştir. Ayrıca II. Selim döneminde yazılan *Menâfi'ü'n-Nâs* ve onun muhtasarı olan *Dürr-i Manzûm*'un sade bir Türkçe ile yazılması bu iki eserin üç yüzden fazla nüshasının oluşmasını sağlamış; halk arasında beğenilen bu eserler defalarca istinsah edilmiştir. Buna karşın Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan eserler ise genellikle tek nüsha olarak kalmıştır.

Sultan ve şehzadelere sunulan tıp eserleri onların kendi dönemlerindeki kültürel ve bilimsel faaliyetler hakkında fikir sahibi olmayı kolaylaştırmaktadır. Osmanlı'nın beylikten başlayarak imparatorluk olmasındaki sürece eşlik eden bu tıp eserlerinin dilleri, hamileri, konuları, nüsha sayıları ve özellikleri Osmanlı sultan ve şehzadelerinin genelde bilim özeldi tıp üzerindeki etkilerini görmek açısından büyük bir öneme sahiptir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Mustafa. *2. Beyazid Devri İn'amat Defteri (Muharrem-Zil-hicce 910/Haziran-Mayıs 1504-1505)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Adıgüzel, Ahmet. *Râhatu'n-Nüfûs Üzerine Bir Dil İncelemesi: İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük-Terimler*. İstanbul: Hiper Yayınları, 2020.
- Ateş, Ahmet. "Burdur-Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Mühim Eserler". *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 3-4 (1948), 171-191.

- Ay, Ümran. *Nidâi Dürr-i Manzûm (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 200.
- Azamat, Nihat. *II. Murad Devri Kültür Hayatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996.
- Bayat, Ali Haydar. "Ahî Çelebi, Mehmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/528-529. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Atûfi, Hayreddin Hızır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/99-100. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çelebioğlu Âmil. *Kânunî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: MEB, 1994.
- Demir Öztürk, Nuray. "Osmanlı Sultanlarına İthafen Yazılmış Tıp Eserleri-I (Fatih Devrinin Sonuna Kadar)". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* s. 13 (2023): 957-977.
- Demir Öztürk, Nuray. *16. Yüzyılda Veba Üzerine Yazılmış Bir Tıp Eseri Nidâi'nin Reb'u's-Selâme'si*. Ankara: Grafiker, 2021.
- Doğan, Şaban. *Terceme-i Akrebâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (giriş-inceleme-metin-dizinler)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2009.
- Emecen, Feridun. "Selim II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/ 414-418. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Emecen, Feridun. "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/62-74. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Emecen, Feridun M. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011.
- Erünsal, İsmail E. "Türk Edebiyatı Tarihi'nin Arşiv Kaynakları I: II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, s. 10-11 (1981): 303-342.
- Erünsal, İsmail E. "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları II: Kanunî Sultan Süleyman Devrine Ait Bir İn'âmât Defteri". *Osmanlı Araştırmaları*, s. 4 (1984): 1-17.
- Fani, Eyyüp Sabri. "Hakîm Şah el-Kazvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/ 194-195. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Fleischer, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. Çeviren Ayla Ortaç. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Genç, Vural. *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi: İdris-i Bidlîsi (1457-1520)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

- Gökyay, Orhan Şaik. "Deli Birader". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/135-136. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Güleç, İsmail. "Sürûrî, Muslihuddin Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/170-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Gürlek, Mehmet. *Alâ'im-i Cerrâhîn Cerrâh-nâme (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2016.
- Hasan b. Abdurrahmân. *Tercüme-i Mâ-lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehluhu: Hekimlere Gerekli Bilgiler*. Yayına Hazırlayan: Sibel Murad - Nuray Demir Öztürk - Ahmet Akdağ, Editör: Mücahit Kaçar, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2024.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin vd. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi History of the Literature of Medical Sciences during the Ottoman Period*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2008.
- Kaçar, Mücahit-Akdağ, Ahmet. *Şerh-i Mûcezz fi't-Tıbb: İbnü'n-Nefs'in el-Mûcezz fi't-Tıbb'ının Şerhi*. Editör: Nuray Demir Öztürk, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2022.
- Kâhya, Esin- Erdemir, Ayşegül Demirhan. *Bilimin Işığında Başlangıçtan Cumhuriyete Türklerde Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Kâhya, Esin. "Onbeşinci Yüzyılda Yaşamış Hekimlerimizden Hekimbaşı Âhî Çelebi". *Erdem*, 9/25 (1996), 293-342.
- Karavelioğlu, Murat Ali. "Kazasker Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi'nin Edebî Muhiti," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, s. 44 (Aralık 2020): 273-306.
- Karavelioğlu, Murat Ali. "Şehzade Emir Süleyman Çelebi'nin Edebî Muhiti" *Türk Dünyasının Ulu Çınarı: Mertol Tulum Kitabı*. 391-448. İstanbul: Sivrihisar Belediyesi Yayınları-IV, 2017.
- Kaya, Emel. *Muyîddin Mehî'nin Müfîd (Nazmü't-Teshîl) Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin) ve Bu Eserin XV. Yüzyıl Türk Tıp Dilinin Oluşmasındaki Yeri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.
- Komisyon. "Sultan Fatih'in Şahsî Kitaplığı" *Yazma Eser Sergisi Kataloğu*. Ed. Muhittin Macit, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Kuru, Selim Selim. *A Sixteenth Century Scholar Deli Birâder and His Dâfi'u'l-Gumum ve Râfi'ul'l-Humum*. Cambridge: Harvard University, Doktora Tezi. 2000.
- Kütükoğlu, Bekir. "Âlî Mustafa Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/414-416. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

- Necipoğlu, Gülru vd. *Treasures of Knowledge: an Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3-1503/4)*. 2 C. Leiden: Brill, 2019.
- Özcan, Abdülkadir. "Ebülfazl Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/356-357. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özcan, Abdülkadir. "İdrîs-i Bitlisi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/485-488. İstanbul: Tdv Yayınları, 2000.
- Özçelik, Sadettin. "Nidâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/77-78. İstanbul: Tdv Yayınları, 2007.
- Özçelik, Sadettin. *Nidai Mehmet Çelebi, Menafi'un-Nas (Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizini)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, 1990.
- Öztürk, Uğur. "Kitaplar ve Hazineler: III. Murad'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanmış Bazı Madalyonlu Eserler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 27 (2021), 609-687.
- Öztürk, Uğur. *Osmanlı Dünyasında Himaye İlişkileri ve Yazılı Kültür Sultan III. Murâd Devri (1574-1595)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2024.
- Sağlam, Ayşe. "Atufî'nin Zuhrü'l-'Atşân Mesnevisi". *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 3 (2017), 64-80.
- Taşkın, Gülşah. "Kanunî Döneminde "Mahfi" Bir Şair: Mahfi-i Gilanî ve Bih-i Çinî Tercümesi". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (2012), 2423-2443.
- Turan, Şerafettin. "Bayezid II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/234-238, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Varlık, Nükhet. "Books on Medicine: Medical Knowledge at Work", *Treasures of Knowledge : An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/3 - 1503/4)*. 527-555. Ed: Necipoğlu, Gülru vd. Leiden: Brill, 2019.
- Yağcı, Ömer Gökhan. *Yavuz Sultan Selim Dönemi Kültür ve Edebiyatı*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora, 2014.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Yıldırım, Nuran. "İbrâhim b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/284-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.